

VÝZNAM FORMULÁCIE SPRÁV NA ZÁKLADNÝCH ŠKOLÁCH

Miriám Gašparová

Pedagogická fakulta TU, Katedra biológie,

Priemyselná 4, 918 43 Trnava

e-mail: mgaspar@truni.sk

Úvod

V súčasnosti sa spoločnosť čoraz viac zaoberá otázkou zdravej výživy. Začalo sa realizovať viacero projektov na zvýšenie vedomostnej úrovne obyvateľstva v oblasti zdravia a zdravého životného štýlu (Keirle & Thomas, 2000; Suzuki & Rowedder, 2002; Černáková, 2004). Významným programom je program škôl podporujúcich zdravie (Glasauer a kol., 2003, Shi-Chang a kol., 2004). Otázkou je, či je možné zvýšiť efektivnosť vplyvu podávania informácií o zdravej výžive na postoje žiakov k nej. Výskumníci poukazujú na veľký význam formulácie podávanej informácie (pozitívne alebo negatívne formulovaná správa).

Podľa Sandanusovej a Matejovičovej (2004) pozitívne informácie o zdraví majú väčší účinok ako negatívne. Avšak výsledky viacerých štúdií o vplyve formulácie správ sa líšia. Niektoré poukazujú na väčší vplyv negatívnej formulácie (Banks a kol., 1995), iné na väčší vplyv pozitívnej formulácie (Rothman a kol., 1993). V ďalších nebol preukázaný žiadny efekt formulácie (Assema a kol., 2001). Assema a kol. (2001) sa zaoberal vplyvom formulácie na postoje a úmysel zmeniť stravovacie správanie. Aj keď v tomto výskume nebol dokázaný signifikantný rozdiel v postojoch a úmysloch medzi podmienkou pozitívnej formulácie a podmienkou negatívnej formulácie, výsledky ukazujú, že (i) kognitívne postoje boli viac pozitívne v podmienke pozitívnej formulácie ako v podmienke negatívnej formulácie, (ii) cieľ jeť menej tukov/viac ovocia a zeleniny bol pozitívnejší v podmienke pozitívnej formulácie ako v podmienke negatívnej formulácie, (iii) percento respondentov žiadajúcich o svojpomocného sprievodcu bolo vyššie v podmienke pozitívnej formulácie ako v podmienke negatívnej formulácie.

Viacero prác poukazuje na to, že presvedčivosť pozitívne a negatívne formulovaných správ závisí i od druhu správania podporujúceho zdravie (z „health behaviour“; ďalej ako zdravé správanie) (Rothman a Salovey, 1997; Salovey a Wegener, 2003). Štúdie poukazujú na to, že negatívne formulované správy podporujú predovšetkým detekčné správanie (Banks a kol., 1995; Schneider a kol., 2001), a pozitívne formulované správy podporujú preventívne správanie (Rothman a kol., 1993). To potvrdzuje teóriu vyslovenú Kahnemanom a Tverskym (Kahneman a Tversky, 1981), tzv. „Prospect Theory“.

Rivers a kol. (2005) sa zaoberal významom formulácie správ v kombinácii so zdôraznením funkcie – v tomto prípade detekčnej alebo preventívnej funkcie tzv. „Pap testu“ (Papanicolaou test). Výsledky výskumu potvrdili, že kladne formulované správy sa javili byť viac efektívne, keď bola popisovaná prevenčná funkcia Pap testu, a záporne formulované správy sa zdali byť efektívnejšie, keď bola popisovaná detekčná funkcia Pap testu. U účastníčok tohto výskumu v podmienkach kladnej formulácie spojenej s funkciou prevencie a zápornej formulácie spojenej s detekčnou funkciou bola zistená väčšia pravdepodobnosť obstarat' si Pap test ako u účastníčok dvoch ďalších skupín. Skúmaním vplyvu formulácie na správanie, ktoré môže byť popísané ako detekčné alebo prevenčné, sa zaoberal Rothman a kol. (1999). Výsledky ich výskumu potvrdili, že pozitívne formulované správy sú efektívnejšie v spojení s preventívnou funkciou správania a negatívne formulované správy s detekčnou funkciou správania.

Apanovitch a kol. (2003) sa vo výskume zamerali na postoje respondentov k testovaniu HIV, ktoré zaradili do detekčného správania. Sledovali vplyv formulácie správ na dve skupiny ľudí – prvú tvorili účastníci, ktorí na základe svojho predchádzajúceho správania verili, že nie sú nakazení HIV – správanie malo relatívne istý záver; druhú skupinu tvorili účastníci, ktorí čakali v zdravotníckom stredisku na test HIV – test videli ako rizikový s neistým záverom. Signifikantný rozdiel sa ukázal až po 6 mesiacoch – ženy, ktoré vnímali HIV testovanie ako správanie s istým záverom, reagovali výraznejšie na pozitívne formulované video, ako na negatívne formulované video; ženy, vnímajúce HIV testovanie ako správanie s neistým záverom, ktoré videli negatívne formulované video, postúpili HIV testovanie častejšie ako ženy z rovnakej skupiny, ktoré videli pozitívne formulované video.

Zhrnutie a cieľ práce

V súčasnosti existuje viacero prác zaoberajúcich sa problematikou vplyvu formulácie správ na postoje. Výskumy v oblasti zdravej výživy potvrdili, že na ovplyvňovanie postojov má vplyv okrem formulácie správ i zdôrazňovaná funkcia správania – t.j. či ide o zdôraznenie preventívnej alebo detekčnej funkcie správania. Výskumníci prišli k záveru, že pozitívne formulované správy podporujú predovšetkým preventívne správanie, kým negatívne formulované správy podporujú hlavne detekčné správanie. Výsledky štúdií poukázali na to, že vek nemal vplyv na utváranie týchto postojov, avšak vzorky respondentov tvorili predovšetkým dospelí jedinci a nezahrňovali mladšie vekové kategórie. Preto hlavnými cieľmi tejto štúdie boli: analýza postojov žiakov k zdravej výžive, analýza vplyvu formulácie podávaných informácií na postoje a analýza zdrojov informácií o zdravej výžive a dôveru respondentov v tieto zdroje.

Metodika

Štúdia bola uskutočnená v dvoch triedach 6. ročníka ZŠ na Spartakovskej ulici v Trnave. Výskum bol realizovaný v triedach Žiaci dostali identický dotazník (dotazník č.1), zameraný na zistenie postojov k zdravej výžive, a dotazník (dotazník č. 2) zameraný na zistenie zdrojov informácií o zdravej výžive a ich dôveryhodnosti a zistenie hmotnosti a výšky respondentov, čo bolo využité na výpočet BMI. BMI nebolo možné využiť na zaradenie do jednotlivých skupín podľa váhy (normálna váha, nadváha, obezita), pretože stupnicu BMI je možné využiť až po 19 roku života jedinca. Po štyroch dňoch žiaci absolvovali prezentáciu zameranú na zdravú výživu, pričom v jednej triede bola prezentovaná pozitívna prezentácia a v druhej triede negatívna prezentácia („action frame“; pozitívne vs negatívne). Následne boli požiadaní o vyplnenie dotazníka (dotazník č. 3) zameraného na zistenie ich bezprostredných dojmov z prezentácie. Po siedmych dňoch boli požiadaní o vyplnenie dotazníka č.1. Na hodnotenie bola využitá štvorstupňová Likertová škála.

Na vytvorenie prezentácie bol využitý program Microsoft PowerPoint. Na hodinách bola prezentovaná formou frontálnej výučby s využitím dataprojektoru. Prezentácie boli zamerané na význam vybraných vitamínov a minerálov pre ľudský organizmus, pitný režim, obezitu a význam BMI. Podávané informácie sa líšili spôsobom formulácie podávaných správ a obrázkami, pričom v pozitívnej prezentácii boli obrázky znázorňujúce zdravých ľudí a v negatívnej prezentácii boli využité obrázky znázorňujúce ochorenia spôsobené nedostatkom daného vitamínu resp. minerálu. Obe prezentácie obsahovali informácie o zdrojoch jednotlivých vitamínov a minerálov, doplnených obrázkami vybraných zdrojov.

Výsledky

Vzorka respondentov

Na pilotnom výskume sa zúčastnilo 40 žiakov 6. ročníka ZŠ (ZŠ v Trnave). Z toho bolo do analýzy zahrnutých 35 respondentov, ktorí sa zúčastnili na všetkých fázach výskumu (t.j. participovali na preteste, prezentácii a posteste). Päť žiakov nebolo zaradených do výskumu z dôvodu absencie, alebo nimi vyplnené dotazníky mali veľa chýbajúcich hodnôt. Vek respondentov sa pohyboval medzi 11 a 12 rokom. Pomer dievčat (17) a chlapcov (18) bol pomerne vyrovnaný.

Výskum som realizovala v triedach. Negatívnu prezentáciu absolvovalo 21 žiakov – z toho 10 dievčat a 11 chlapcov. Na pozitívnej prezentácii sa zúčastnilo 14 žiakov – z toho 7 dievčat a 7 chlapcov. Výber vzorky na pozitívnu a negatívnu prezentáciu bol náhodný.

Zmena postojov

V žiadnej sledovanej dimenzii, a to ani pri pozitívnej (tabuľka č.1) ani pri negatívnej (tabuľka č.2) prezentácii, som nezistila signifikantné rozdiely v zmene postojov.

Tabuľka č. 1

	dimenzia 1	dimenzia 2	dimenzia 3
pretest	1,69	1,44	1,52
posttest	1,5	1,37	1,55
Z	-1,23	-0,74	-0,5
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,22	0,46	0,62

Tabuľka č. 2

	dimenzia 1	dimenzia 2	dimenzia 3
pretest	1,52	1,41	1,73
posttest	1,54	1,54	1,55
Z	-0,43	-0,06	-1,24
P	0,67	0,96	0,21

Vplyv postojov žiakov na BMI (pretest)

Výsledky dotazníka (cronbachova $\alpha = 0,692$) poukazujú na vplyv postojov na BMI v preteste ($F_{3,27} = 7,594$, $P = 0,01$). Vplyv pohlavia nebol potvrdený ($F_{3,27} = 0,724$, $P = 0,4$).

Porovnanie troch dimenzií postojov (1. vitamíny a minerály - V&M, 2. konzumácia potravín – KP, 3. príjem tekutín –PT) v pretestoch medzi žiakmi absolvujúcim pozitívnu prezentáciu a žiakmi absolvujúcimi negatívnu prezentáciu pomocou t-testu bolo nesignifikantné (tabuľka č.3).

Tabuľka č. 3

	PriemPoz	SD Pozit	PriemNeg	SD Neg	t	df	P	N-Poz	N-Neg
V&M	1,694	0,451	1,519	0,383	1,230	33	0,227	14	21
KP	1,435	0,260	1,410	0,329	0,236	33	0,815	14	21
PT	1,518	0,433	1,730	0,520	-1,262	33	0,216	14	21

SD – smerodajná odchýlka

Výsledky korelácie medzi BMI a tromi dimenziami v prípade 2. a 3. dimenzie poukazujú na vzájomnú negatívnu koreláciu (príloha č.4 a č.5, v tomto poradí). To znamená, že čím je BMI vyšší, tým sú postoje negatívnejšie. Medzi BMI a 1. dimenziou nebola zistená žiadna korelácia (príloha č.6). Zistil sa vzájomný vzťah medzi 2. a 3. dimenziou a medzi 1. a 3. dimenziou (tabuľka č.4).

Tabuľka č. 4

		V&M	KP	PT	BMI
vitamíny a minerály (V&M)	Pearson r	1	0,192	0,33	-0,069
	P		0,27	0,05	0,707
	N	35	35	35	32
konzumácia potravín (KP)	Pearson r	0,192	1	0,664	-0,573
	P	0,27		0,001	0,0006
	N	35	35	35	32
príjem tekutín (PT)	Pearson r	0,33	0,664	1	-0,333
	P	0,05	0,001		0,062
	N	35	35	35	32
BMI	Pearson r	-0,069	-0,573	-0,333	1
	P	0,707	0,0006	0,062	
	N	32	32	32	32

Názory žiakov na prezentáciu

Prezentácie žiakov zväčša zaujali, pričom pozitívna prezentácia zaujala respondentov viac ako negatívna (92,9% vs. 76,2). Až 91,4% respondentov uviedlo, že sa z prezentácie dozvedelo nové informácie. Väčšina žiakov (94,3%) hodnotila prezentáciu ako primerane dlhú. Pozitívnu prezentáciu by si ešte raz pozrelo 78,6% žiakov, kým negatívnu prezentáciu by si znovu pozrelo len 42,9% respondentov. Žiaci prevažne považovali prezentácie za primerané, len 11,4% respondentov považovalo prezentáciu za náročnú. Ako náročná bola častejšie označená pozitívna prezentácia. Rozdiel medzi výsledkami výskumu u jednotlivých dimenzií bol signifikantný len v prípade dimenzie 4 (tabuľka č.5). Rozdiely v ostatných dimenziách boli nesignifikantné.

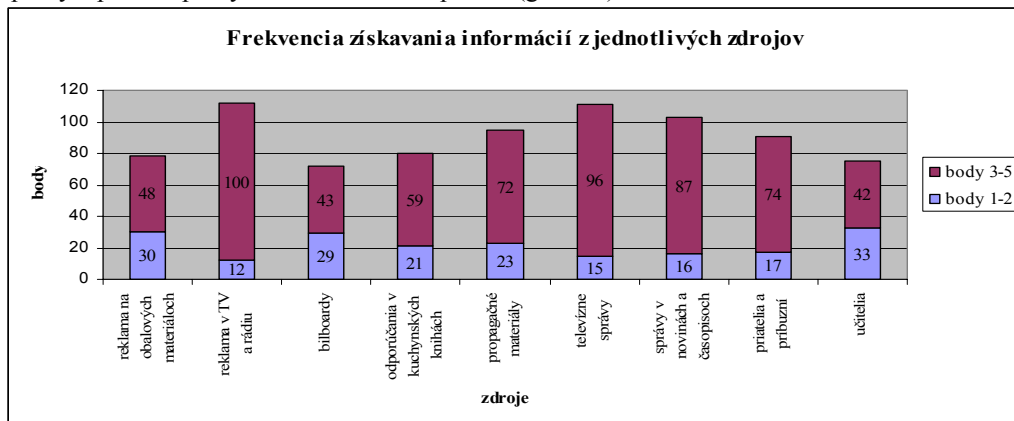
Tabuľka č. 5

	dimenzia 1	dimenzia 2	dimenzia 3	dimenzia 4	dimenzia 5
Fisher's Exact Test	0,36620235	0,55080214	1	0,04614064	0,27941176

Zdroje informácií – frekvencia a dôveryhodnosť

Reliabilita pre frekvenciu (cronbachova alfa $\alpha = 0,4697$) a dôveryhodnosť (cronbachova $\alpha = 0,40234$) nebola jednoznačne potvrdená. Reliabilita medzi frekvenciu a dôverou však potvrdená bola (Guttman Split-Half Coefficient = 0,68).

Žiaci uvádzali, že najviac informácií získavali z reklamy v televízii a rozhlase, nasledovali televízne správy a potom správy v novinách a časopisoch (graf č.1).

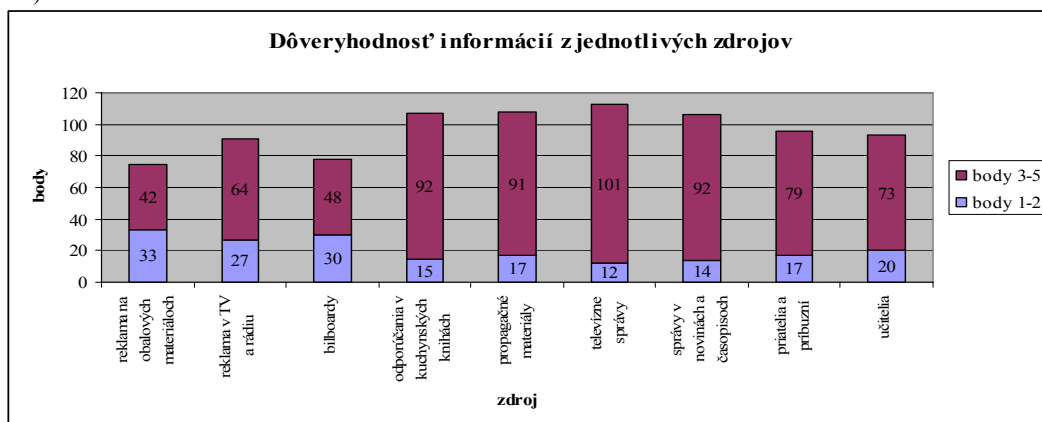

Nebol potvrdený vplyv skupiny a pohlavia (faktory) na preferenciu jednotlivých zdrojov informácií a ani interakcie týchto faktorov (tabuľka č.6).

Tabuľka č. 6

		F(9,21)	df	df	P
Faktory	skupina	0,764	9	21	0,65
	sex	1,175	9	21	0,359
Interakcia	skupina x sex	0,859	9	21	0,574

Ako naj dôveryhodnejšie uvádzali žiaci informácie získané z televíznych správ, nasledované propagačnými materiálmi (napr. letákmi v lekárňach) a odporúčaniami v kuchárskych knihách (graf č.2).

Nebol potvrdený vplyv jednotlivých faktorov (skupina a pohlavie) na dôveryhodnosť jednotlivých zdrojov informácií a ani interakcie týchto faktorov (tabuľka č. 7).

Tabuľka č. 7

		F(9,21)	df	df	P
Faktory	skupina	0,6574	9	21	0,736810
	sex	0,7550	9	21	0,657085
interakcia	skupina x sex	1,9794	9	21	0,094880

Diskusia

Výsledky pilotnej štúdie, podobne ako výsledky výskumu Assemu a kol. (2001), nepotvrdili signifikantne rozdiely v postojoch a ani v zmenách postojov medzi žiakmi absolvujúcimi pozitívnu a negatívnu prezentáciu. Je však zrejme, že z dôvodu limitovanej vzorky respondentov, sa v ďalšom výskume tieto výsledky môžu líšiť.

Potvrdenie negatívnej korelácie medzi postojmi ku konzumácii potravín a k príjmu tekutín v preteste (postoje k príjmu tekutín a ku konzumácii potravín) a BMI potvrdzujú, že postoje sa odrážajú v stravovacích návykoch žiakov. Z tohto dôvodu je dôležité pozitívne ich ovplyvňovať. Podľa Béderovej (1998) si dieťa osvojí stravovacie návyky v detstve a tie ho potom sprevádzajú po celý život. Vytvorenie správnych stravovacích návykov už v detstve pomáha predchádzať vzniku nezdravých stravovacích návykov a zdravotným problémom v budúcnosti.

Žiaci zväčša zhodnotili prezentácie ako zaujímavé, prinášajúce nové informácie, primerane dlhé a primerane náročné. Rozdiel nastal v otázke, týkajúcej sa opakovania prezentácie – žiaci v podmienke negatívnej prezentácie signifikantne častejšie uvádzali, že by si prezentáciu znova nepozreli. To bolo pravdepodobne ovplyvnené prítomnosťou obrázkov, ktoré prezentovali rozličné choroby a ochorenia, spojené s nedostatkom resp. deficitom určitých druhov vitamínov a minerálov. Žiaci ako najfrekvencovanejší zdroj informácií uvádzali médiá – 1. reklamu v televízii a rozhlase, 2. televízne správy a 3. správy v novinách a časopisoch; nasledovali propagačné materiály a odporúčania priateľov a príbuzných. Čiastočne sa potvrdili výsledky výskumu realizovaného Ulbrichtom (2002). Zistené rozdiely mohli vzniknúť vplyvom veku respondentov – Ulbricht pracoval so vzorkou dospelých ľudí a v mojom pilotnom výskume som pracovala so vzorkou žiakov vo veku 11 – 12 rokov. To podporuje výsledky Peisherovej a Harrisonovej (1), že zdroje informácií významne súvisia s vekom. Avšak je to diskutabilné, pretože sa na tom mohol podieľať i faktor národnosti. To by zas potvrdzovalo zistenie McCullougha a kol. (2004), podľa ktorého sa zdroje informácií líšia okrem veku i národnou príslušnosťou.

Ulbricht (2002) tiež poukázal na to, že frekvencované zdroje informácií ako napr. správy v novinách a časopisoch, poštové reklamné materiály, TV a komerčné rádia, boli označované ako málo dôveryhodné. To sa čiastočne potvrdilo i vo výsledkoch môjho výskumu, pričom reklama v televízii a rozhlase bola uvádzaná ako najfrekvencovanejší zdroj informácií, avšak jej dôveryhodnosť bola veľmi nízka. Naopak, správy v novinách a časopisoch a televízne správy mali frekvenciu a dôveryhodnosť informácií pomerne vyrovnanú a vysokú.

Významným, z hľadiska vyučovania na školách, je fakt, že študenti uvádzali učiteľov ako relatívne nevýznamný zdroj informácií o zdravej výžive. Naopak, dôvera v informácie poskytované učiteľmi bola pomerne vysoká. Nepriamo to podporuje výsledky výskumov Tunnicliffovej a Reissa o získavaní vedomostí o zvieratách a o rastlinách (Tunnicliff a Reiss, 1999, 2000), realizovaných v Veľkej Británii na žiakoch vo veku 4 – 14 rokov. Citovaný autori zistili, že žiaci najviac informácií získavali z domu a priamym pozorovaním, nasledovali informácie získané v škole, tá však bola relatívne malým zdrojom informácií. Vo výskume McCullougha a kol. (2004) však britskí študenti uvádzajú učiteľov ako relatívne významný zdroj informácií o zdravej výžive (druhý najfrekvencovanejší zdroj informácií). Toto zistenie poukazuje na to, že dôležitú úlohu v tom, aký významným zdrojom učiteľa budú, zohráva viacero faktov – z toho predovšetkým učebné plány, učebné osnovy a tiež samotní učelia.

Literatúra

- APANOVITCH, A. M., MCCARTHY, D., SALOVEY, P. (2003). Using message framing to motivate HIV testing among low-income, ethnic minority women. *Health Psychology*, 22, pp. 60 – 67.
- ASSEMA, P., MARTENS, M., RUITER, R. A. C., BRUG, J. (2001) Framing of nutrition education messages in persuading consumers of the advantages of a healthy diet. *J. Hum. Nutr. Dietet*, 14, pp. 435 – 442.
- BANKS, S.M., SALOVEY, P., GREENER, S., ROTHMAN, A.J., MOYER, A., BEAUVAIS, J, et al. (1995). The effects of message framing on mammography utilization. *Health Psychology*, 14, 178 – 184
- BÉDEROVÁ, A. (1998). Obezita ochorenie nášho storočia. *Výživa a zdravie* 1, 43, pp. 5 -6.
- ČERNÁKOVÁ, E. (2004). Zdravá škola a jej prínos k formovaniu žiakov z hľadiska výživy. *Výchova k zdraviu a zdravému životnému štýlu*, 4, pp. 71 – 74.
- GLASAUER, P., ALDINGER, C., SEN-HAI, Y., SHI-CHANG, X. & SHU-MING, T. (2003). Nutrition as an entry point for health – promoting schools: lessons from China. *Food, Nutrition and Agriculture*, 33. pp. 27 – 35.
- KEIRLE, K., THOMAS, M. (2000). The influence of school health education programmes on the knowledge and behaviour of school children towards nutrition and health. *Research in Science and Technological Education*, 18, 2, pp. 173 – 189.
- MCCULLOUGH, F. S. W., YOO, S., AINSWORTH, P. (2004). Food choice, nutrition education and parental influence in British and Korean primary school children. *International Journal of Consumer Studies*, 28, pp. 235 – 244.
- RIVERS, S. E., SALOVEY, P., PIZARRO, D. A., PIZARRO, J., SCHNEIDER, T. R. (2005). Message framing and Pap test utilization among women attending a community health clinic. *Journal of Health Psychology* 10(1), pp. 65 – 77.
- ROTHMAN, A. J., SALOVEY, P., ANTONI, C., KEOUGH, K., MARTIN, CH. D. (1993). The influence of message framing on intentions to perform health behaviors. *Journal of Experimental Social Psychology*, 29, pp. 408 - 433
- ROTHMAN, A. J. & SALOVEY, P. (1997). Shaping perceptions to motivate healthy behavior: The role of message framing. *Psychological Bulletin*, 121, 3 – 19.
- ROTHMAN, A. J., MARTINO, S. C., BEDELL, B. T., DETWEILER, J. B., SALOVEY, P. (1999). The systematic influence of gain- and loss-framed messages on interest in and use of different types of health behavior. *Personality and social psychology bulletin*, 25, pp 1355 – 1369.
- SALOVEY, P. & WEGENER, D. T. (2003). Communicating about health: Message framing, persuasion, and health behavior.
- SANDANUSOVÁ, A., MATEJOVIČOVÁ, B.(2004). Naše skúsenosti z vyučovania predmetu „výchova k zdraviu a zdravému životnému štýlu“. *Výchova k zdraviu a zdravému životnému štýlu*, 4, pp. 280 – 283.
- SCHNEIDER, T. R., SALOVEY, P., APANOVITCH, A. M., PIZARRO, J., MCCARTHY, D., ZULLO, J. & ROTHMAN, A. J. (2001). The effects of message framing and ethnic targeting on mammography use among low-income women. *Health Psychology*, 20, pp. 256 – 266.
- SHI-CHANG, X., XIN-WEI, Z., SHUI-YANG, X., SHU-MING, T., SEN-HAI, Y., ALDINGER, C., GLASAUER, P.(2004). Creating health-promoting schools in China with a focus on nutrition. *Health promotion international*, 19, 4, pp. 409 – 418.
- SUZUKI, Y., ROWEDDER, M. (2002). Relationship between the curriculum system and the understanding of nutritional terms in elementary school children. *International Journal of Consumer Studies*, 26, 4, pp. 249 – 255.
- TUNNICLIFFE, S. D., REISS, M. J. (2000): Building a model of the environment: how do children see plants? *Journal of Biological Education* 34(4), pp. 172 – 177.
- TUNNICLIFFE, S. D., REISS, M. J. (1999): Building a model of the environment: how do children see animals? *Journal of Biological Education* 33(3), pp. 142 – 148.
- TVERSKY, A., KAHNEMAN, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science* 211, pp. 453 – 458.

ULBRICHT, G. J. F. (2002). Nutritional information and consumer behaviour – their relationship to nutritional balance. A study conducted in Berlin. Blackwell Science Ltd. Food Service Technology, 2, pp. 5 – 11.